

АВТЕНТИЧНІ ПОКРІВЕЛЬНІ ТЕХНІКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА АРХІТЕКТОНІКУ ТРАДИЦІЙНИХ БУДІВЕЛЬ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

Михайло МАТІЙЧУК

Традиційне народне будівництво Карпатського регіону — самобутнє явище в історії архітектури. На формування народної архітектури впливає ряд факторів: географічні умови, природні ресурси та будівельні традиції, накопичені віками.

Основою архітектурної виразності є співвідношення основних видимих мас будівлі — стін і даху. Дах як більша частина маси споруди є визначальною домінантою у творенні художньо-естетичного образу будівлі.

Покрівельні техніки та їх технологічні прийоми мають давню історію і глибокі будівельні традиції. Так сталося, що дослідники народної архітектури не надавали належної уваги вивченню традиційних покрівельних технік, і на сьогодні означене питання в історії народного будівництва залишається відкритим.

Ця розвідка базується на експедиційних матеріалах, музейних архівних та літературних джерелах. Її метою є аналіз традиційних по-

крівель, автентичних технік та матеріалів, що побутували в Українських Карпатах у ХІХ — І половині ХХ ст., та розкриття їхнього впливу на формування даху як важливого і невід'ємного елемента народного будівництва, який у свою чергу впливав на архітектоніку та художньо-естетичний образ будівлі.

В Українських Карпатах існувало два основних види покриття, пов'язаних із застосуванням різних матеріалів — соломи та дерев'яної колотої дошки. Соломою здебільшого покривали дахи на Бойківщині та Лемківщині, дошкою — на Гуцульщині. Рідше можна було побачити комбіновані дахи, де застосовували для перекриття даху однієї будівлі як соломі, так і дошки. Поєднання різних покрівельних матеріалів яскраво ілюструють архітектурні експонати в експозиції Музею народної архітектури та побуту Національної академії наук України¹ (далі — МНАПНАУ).

Гражда, с.Яворів, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. (І пол. ХХ ст.)

Техніки покриття соломою були різні. Найпоширеніша, яку вдалося зафіксувати під час експедиції (це покриття снопами), мала два види: ступінчастий та гладкий. Укладка снопів «жуп», «китиць», «околота», «бога»² гузирем донизу утворювала багатоступінчастий чотирисхилий дах, який нагадував ялицю або смереку. Гладенький дах покривали снопами в дещо інший спосіб. Перший, нижній сніп, укладали гузирем, а решту — колоссям донизу. Снопи прив'язували перевеслом («повереслом») до лат, підбиваючи один до одного, тим самим утворюючи однорідний шар соломи. Для покриття дахів використовували також «мервисту» соломку. Називали цю техніку «внатрус». Перед покриттям «внатрус» підстрішник даху вимощували вузькою, зазвичай колоотою, дошкою, що по низу периметра даху утворювала горизонтальну площину, на яку укладали соломку. Соломку спочатку змочували, м'яли, а потім, укладаючи шар за шаром, нарощували солом'яну масу даху³.

Часто поєднували техніки покриття «внатрус» і «в жупи». У МНАП НАНУ репре-

зентовано наявні три будівлі, де ці два види поєднання технік (хата із с. Рекіти, хата із с. Розтоки і стайня із с. Пилипець Закарпатської обл.). На чільних і задніх боках дахів знизу по три-чотири ряди «жуп», а далі — покриття технікою «внатрус», причілкові боки даху покриті «жупами».

На Львівській Бойківщині дахи покривали снопами — «головачками»⁴, що мали верхню частину, зв'язану перевеслом у головки, і криті гузирем униз. Способом «у плескачі» вкривали гузирем угору, а колоссям донизу, і тоді вони, укладаючись один на другий, утворювали гладеньке покриття. У таких випадках тільки нижній ряд даху та наріжники (роги) чотирисхилих дахів пошивали сніпками гузирем донизу — «головачками»⁵. Наріжники даху покривали спеціальними сніпками з 3–4 пучків соломи — «пучками»⁶, укладеними гузирем донизу, через що вони завжди мали форму сходинок.

Слід зауважити, що для в'язання снопів зазвичай використовували житню ярову соломку. В'язали снопи двома загальновідомими способами. Перший полягав у тому, що сніп

Хата гражди, с. Яворів, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. (І пол. ХХ ст.)

в'язали з тоншого боку, згинаючи колосся й обв'язуючи його перевеслом. Такі снопи, в різних районах мали свої назви — «жупа», «китиця», «головачка», «бог». Другий спосіб передбачав в'язання снопа ближче до гузира і називався «плескач».

В'язали снопи найчастіше пізньої осені або навіть узимку, позаяк солома після обмолоту в спекотну літню погоду, як правило, пересихала, а взимку «натягувала» вологу, стаючи пластичнішою, і краще піддавалася крутінню перевесел та в'язанню, що було важливим для отримання якісних снопів як елементів покриття. Зауважимо й те, що ярова солома, на відміну від озимої, завжди була довшою, а головне — тоншою. Товщина кожної соломинки, з якої формували сніп, відіграла суттєву роль. У сніп, який у діаметрі мав близько 20 см, ярової соломи завжди входило більше, ніж озимої. А чим більше соломинок, тим щільніший і міцніший сніп, а отже, якісніший, який краще захищав будівлю від проникнення вологи.

У Карпатському регіоні всі солом'яні дахи, незалежно від різновиду техніки покриття, завершені гребенем заввишки 60 см — 70 см, зведеним із соломи «мерви». Гребінь не мав яскра-

во вираженої форми, як, скажімо, на Середній Наддніпрянщині, і ледь виступаючи, плавно зливався з основним покриттям даху. Зафіксовані випадки, коли гребені зводили не із соломи, а з так званого «пазір'я»⁷.

Солома, яку використовували для покриття дахів технікою «внатрус» і зведення гребеня, не обов'язково мала бути якісною. Зазвичай — це відходи після в'язання снопів і процедури їх витрушування, а також коротка й ламана солома, що залишалася після обмолоту й не годилася на снопи.

Український селянин, завдячуючи практичності свого характеру, заощадливості та кмітливості, винайшов спосіб використання відходів соломи і втілював його в покритті даху технікою «внатрус»⁸.

Солом'яний дах і його техніки покриття формували й вдосконалювали впродовж багатьох століть. Солом'яні дахи були переважно чотирихилі, рідше — двоххилі, з острішками, пристрішками і піддашками на причілках. Двоххилі дахи з невеликими прямими фронтонами й пристрішками на причілках мають коротшу історію, ніж чотирихилі. У багатьох випадках — це перебудовані чотирихилі дахи. Їхня

Стая, с. Германівка, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл. (поч. ХХ ст.)

поява викликана застосуванням такого покрівельного матеріалу, як черепиця.

Солом'яний дах зберігав тепло, а дим, який виходив через горище, просмолював його кіптявою. Узимку теплий дим підігрівав дах, і сніг довго не залежувався.

Матеріалом для покриття дахів слугувала також колота дошка, яку широко застосовували на всій території Гуцульщини й частково на Буковині, Бойківщині та Закарпатті. Дошка як покрівельний матеріал мала різну форму та розміри, від яких залежали їхні назви й технології покриття. Зафіксовано такі техніки, як покриття посіжняком, драницею, гонтом і шинглами. Посіжняк — довга, близько 2-х м, інколи довша, колота дошка, яку сьогодні дуже важко знайти для покрівлі даху⁹. Посіжняком зазвичай покривали господарські, сезонні, рідше — житлові будівлі. У МНАП НАНУ експонується гуцульська стая із с. Германівка Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Дах стаї зберіг свій первісний вигляд (покритий посіжняком під «буркницю», «окзим», «гарівницю»)¹⁰. Посіжняк прикріплений до лат дерев'яними тиблями. Буркниця, окзим, га-

рівниця — місцеві назви однієї з конструкцій даху, яка кріпиться на гребені й захищає покрівлю від проникнення води. Конструкція напрочуд проста — це масивний дерев'яний брус із пазами на всю довжину, в які входять верхні кінці посіжняка. Аналогами гуцульської буркниці, окзиму й гарівниці слугує «вільчик» на Поліссі та «охлупень» у Росії¹¹. Інколи на гарівницю прибивали дошки, які захищали її від опадів і продовжували тривалість існування¹².

Зазначимо, що від функціонального призначення будівлі залежала й техніка покриття. На Гуцульщині гонтом ніколи не покривали господарських будівель. Для цього слугував посіжняк і, навпаки, посіжняк як покрівельний матеріал не застосовували при покрівлі церков.

Дошкою (посіжняком, драницею, гонтом) укривали дах у два ряди так, що верхній ряд дощок лягав, перекриваючи стики між нижнім рядом дощок.

Упродовж експедиційних відряджень на Гуцульщину вдалося з'ясувати характерні особливості покрівельних технологій і зафіксувати процес виготовлення дошки для покриття дахів. Дерево для коління дошки заготовля-

Гражда, смт Верховина, Івано-Франківська обл. (кін. XIX — поч. XX ст.)

ли в певну пору року. Воно мало бути рівним і «колючим»¹³ — себто таким, що легко піддається колінню. Звалену смерекову колоду розрізали на довжину, необхідну для заготівлі відповідного покрівельного матеріалу. Тоді розрізаний кругляк кололи на чотири, шість або вісім частин. У результаті отримували поліна трикутної форми на торці. Кількості розчленувань кругляка на поліна залежала від діаметра кругляка. Після цього з кожного поліна при допомозі «вісного ножа» кололи дошки. На Лемківщині цей інструмент називали «біручний ніж»¹⁴. Дошки мали товщину 1 см—1,5 см і прямо пропорційно залежала від її довжини. Наколота дошка, обов'язково пройшовши стадію сушіння, була підготовлена для покриття.

Покривати посіжняком завжди починали згори від гребеня. На гребені закріплювали гарівницю. Далі перший ряд посіжняка вставляли у паз гарівниці. Наступний ряд підсували під низ верхнього ряду. Слід зауважити, що при цій техніці розміщення лат облаштувалися так, що дошки кожного нижнього ряду, які підсовували під верхній ряд, упиралися в лату. Під кожен ряд використовували дві лати різної товщини. Нижня лата ряду

була завжди товстішою від верхньої. На дах, Як правило, потрібно від двох до чотирьох рядів посіжняка.

Побутує думка, що колота дошка завжди довше служила, ніж різана. Кололи дошку так, щоб зберегти природну фактуру деревини, по якій стікала вода. Вона менше піддавалася впливу атмосферних явищ, гниттю й деформації. Але на Бойківщині зафіксовано інформацію, яка наводить на роздуми і ставить під сумнів усталену думку про більшу витривалість колотої дошки щодо пиляної¹⁵.

Меншу за розміром дошку (1 м) називали «драниця», а техніка, про яку далі йтиметься, має назву «простий спосіб», або «вщир»¹⁶. Покриття «вщир» ідентичне покриттю посіжняком. Щоправда, тут варто зупинитися на такому нюансі. Під час покриття кожну дошку наступного ряду підсували під верхній ряд, і її верхній кінець упирався в лату, а нижній мав різну довжину. Як наслідок, весь ряд драниць по низу був нерівним. На всю довжину ряду натягували шнур, відбивали пряму лінію й обрізали низ. Потім під нього підсовували дранки наступного ряду, утворюючи пряму ступінчасту лінію, яка підкреслювала фактуру даху.

Хата, с. Великий Кучурів, Сторожинецький р-н, Чернівецька обл. (поч. ХХ ст.)

Інший спосіб покриття називається «румунка». У ньому закладено інший від попередніх технологічний принцип. Несхожість полягає в тому, що техніка «в румунку» передбачала перекриття даху знизу вгору, що приводило до іншого завершення даху. Гребінь завершували невеликим виступом дощок із зачілкового боку даху¹⁷. Часто виступи дощок мали фігурну форму — трикутники або ромби. Виступи таких дощок, вишикувані в один ряд по гребеню з чільного боку будівлі, «читалися» як орнаментальна смуга¹⁸.

Довжина дошки-«румунки» становила від 60 см до 70 см. Чим коротшу дошку використовували, коли крили дах, тим збільшувалася кількість рядів, що впливало на загальний архітектурний образ будівлі.

Нерідко при покритті даху «румунку» поєднували з гонтом. Зразок такого поєднання — гражда із с. Яворів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. У цьому випадку хата покрита гонтом, а прибудови (притули, хліви) з трьох боків — драницею.

Гонт (гонта) — це ще один з основних матеріалів, яким покривали дахи будівель у Карпатському регіоні. Розміри, форма й техноло-

гія покриття мають свої особливості. З усіх дощатих покрівельних матеріалів гонта була за розмірами найменша. Довжина її сягала від 40 см до 50 см. Форма дошки — гонти — мала особливу конфігурацію. Один по-вздожний бік був стесаний (загострений), а другий (завтовшки від 1 см до 1,5 см) — мав виямку (паз, фуг), в яку при покритті вставляли стесану тонку частину гонтини. Таким чином, вставляючи одну гонтину в іншу, досягали якісного покриття даху, який надійно захищав будівлю від опадів. Порядок настилу шарів не відрізнявся від попередньо описаної техніки. Починали крити знизу і завершували на гребені.

Усі покрівельні техніки колотою дошкою передбачали покрівлю у два шари. Невеликі розміри гонти дозволяли перекривати не тільки прямі площини даху. Їх застосовували на дахах хат, які мали арочні виступи — «димники», або фігурні завершення коминів¹⁹, а також при перекритті церков.

Перекриті колотою дошкою дахи покривали спеціальним розчином, який на Гуцульщині називали «тиром»²⁰.

Хата, с. Теремля, Тячівський р-н, Закарпатська обл. (XVIII ст.)

Покрівельні технології, безперечно, мали прямий вплив на формування архітектоніки будівлі та її художньо-естетичного образу. Співвідношення розмірів даху до конструкції стін визначали пропорції, від яких залежали загальний образ будівлі та його естетика.

В основу народної архітектури закладено розвинуту гармонійну систему пропорційних залежностей. Визначальними в даному разі є об'єми будівлі — дах і стіни. Споруда поділена горизонтальною лінією стріхи на дві нерівнозначні по висоті й масі частини, які гармоніюють між собою, утворюючи цілісну конструкцію.

Через високі дахи та широкі стріхи, під якими сховані вікна й двері, стіни будівлі для ока майже не помітні. Її загальний вигляд окреслений формою даху, що складається з комбінації схилів та їх заломів. Якщо дах зазвичай у пропорційному відношенні до стін завжди займав головне місце, то його конфігурація відігравала важливу роль у формуванні цілісності будівлі. Конфігурацію даху визначали не тільки його зовнішня форма (схили, залом, пристішки і піддашки), але й матеріал для покриття. Відповідний матеріал диктував свою покрівельну технологію.

За конструктивно-технічним вирішенням дахи розрізняли солом'яні та дерев'яні, згодом — черепичні. Залежно від покрівельного матеріалу змінювалася конфігурація даху — від чотирисхилого до двосхилого з пристішками й піддашками, від легкого дерев'яного каркас-скелета до більш масивного й важкого.

Солом'яні дахи найхарактерніші для високих бойківських будівель. Зовнішній вигляд типового бойківського будівництва — простий і лаконічний. Низькі стіни сховані під великим виносом даху. В об'ємах хати головну роль відіграє високий дах, що 2,5–3 рази перевищує видиму висоту стін. Покрівля «жупами» надає дахові ступінчастої конфігурації й нагадує форму високої розлогої приземистої смереки. Дах, покритий технікою «внатрус», яка передбачає гладеньке покриття, створює враження великої смушкової шапки, що низько сидить на «очах» — вікнах хати²¹.

Покриття в комбінації «внатрус» із «жупами» має свої особливості. При такій покрівельній технології основна маса поздовжніх фасадів покрита «внатрус», і по низу має ступінчасті смуги, утворені «жупами». Причількові боки даху повністю покриті «жупами». Трикутної

Млин, с. Пилипець, Міжгірський р-н, Закарпатська обл. (кін. ХІХ ст.)

форми, майже вертикальні ступінчасті причілки нагадують стрімкі карпатські смереки й органічно поєднані з видовженими боками даху²².

Поєднання великих гладеньких рівних мас із частим горизонтальним членуванням ступінчастих смуг створює своєрідну цільну пластичну форму, яка милує око глядача. Комбінована техніка чудово сприймається візуально і всередині хати. У сінях, які не мають стелі, можна спостерігати за ритмом членувань уздовж лат «жуп» і перевесел, які разом утворюють вичурний плетений орнамент.

Інакше сприймається дах, де поєднані солом'яне й дерев'яне покриття²³. Основну золотисто-сіру масу солом'яного покриття «внатрус» і «в жупи» підкреслює темна, майже чорна смуга з двох рядів колотих драниць, яка проходить по низу даху.

На івано-франківській Бойківщині є приклади поєднання гладеньких дахів, покритих «плескачами», «пласкурами» з драницею. У МНАП НАНУ експонується бойківська садиба з Рожнятівського р-ну, до якої входить хата, стайня із стодолюю й шопа. Тут драницею покритий нижній ряд даху над входом до стодоли і гребені будівель.

На Лемківщині траплялися випадки, коли житлову частину хати покривали дошкою, а господарську — соломою, або навпаки²⁴.

У бойків поєднання дерев'яних і солом'яних технологій мало яскраво виражений системний характер. Будівлі з таким дахом були композиційно завершеними і їхнє існування виправдувалось як з утилітарного, так і естетичного погляду. У лемків поєднання цих видів позначене дещо сумбурним характером. Інколи вкраплення дерев'яних покрівельних фрагментів в основну солом'яну масу даху, або навпаки, мало вигляд випадкових, тимчасових заплат-латок, і тому викликає сумнів щодо його глибоких традиційних витоків. Нерідко подібні комбінації порушували цілісність будівлі й негативно впливали на її художньо-естетичний образ²⁵.

Поява на межі ХІХ–ХХ ст. черепиці зумовила зміну конфігурації чотирисхилих дахів. Дахи, або при перекритті, або ж при заміні на нові, зазнавали конструктивних змін. У цей час у процесі будівництва дах пристосовували під важчий матеріал — черепицю. Його конструкція набула двосхилої форми з великими острішками, піддашками та фронтонами-заломами на причілках²⁶.

Стодола, с. Небилів, Рожнятівський р-н, Івано-Франківська обл.

При солом'яному покритті таких дахів піддашки і фронтони зашивали снопами, рідше — дошкою²⁷. Коли дах покривали драницею, фронтони шалювали дошкою під кутом. Вони мали різної конфігурації отвори, через які виходив дим. Форма шалюнку і отвори в ньому виконували не тільки практичні функції, але й роль декору й доповнювали загальну композицію будівлі.

Багато бойківських хат, згідно з дослідженнями Павла Жолтовського²⁸, за композиційними та естетичними особливостями належать до класичних зразків української народної архітектури. В їх основі — розвинута гармонійна система пропорційних залежностей, виражена в простих і читких взаємовідношеннях, у тому числі й «золотого перетину».

У гуцульських будівлях поширені в бойківському народному будівництві пропорції «золотого перетину» застосовували значно рідше²⁹. Вони, головним чином, пов'язані у співвідношенні між основними горизонталями цих будівель. Саме середня горизонталь, яка ділить споруду на дві основні маси, і є визначальною для порівняння висоти та ширини стін і даху.

Гуцульська житлова будівля у плані має форму витягнутого прямокутника, зведеного з товстих колотих смерекових плениць. Покривля даху — чотирисхила, покрита дерев'яною колотою дошкою. Частина даху, яка перекриває житлове приміщення, вирізняється крутим схилом, який плавно переходить на прибудови (притули, хліви) і згладжує гострий кут будівлі. На причілках біля гребеня даху — невеликі заломы, на яких вирізані слухові вікна для освітлення горища (поду) і випуску диму. Загальний вигляд гуцульської будівлі визначається формою даху, що складається з комбінацій схилів різної величини та кутів ухилу. Найкраще це простежується на обох граждах, які експонуються у МНАП НАНУ. Гражда із с. Верховина має два двори (чистий і господарський) з хатою, коморами, стайнями і брамами, які покриті драницею. Комбіноване покриття на гражді із с. Яворів надає закритому комплексу будівель оригінального вигляду. Гонта на хаті і драниця на притулах чітко розділяють головну житлову частину будівлі й «менш важливу» — господарську. Різниця в довжині між гонтом і «румункою» визначає кількісну рядність та їх розміри на дахах. По-

Хата, с. Розтоки, Міжгірський р-н, Закарпатська обл. (поч. ХХ ст.)

єднання вузьких і частих рядів («щирів») на хаті й ширших на притулах при певному освітленні утворюють оригінальну фактуру даху, не руйнуючи при цьому цілісність будівлі.

Інший спосіб покриття має стая із с. Германівка Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.³⁰ Сезонна виробнича споруда з невеликим двосхилим дахом покрита півтора-метровою колоатою дошкою — посіжняком, який кріпиться до лат тиблями. Дах зведено із чотирьох рядів посіжняка й завершено гарівницею. Дах, покритий довгим і широким посіжняком, з виступаючими тиблями та яскраво вираженою гарівницею разом утворюють цільний масив і при невеликих розмірах будівлі справляють враження монументальності.

При всіх спільних рисах гуцульського й бойківського будівництва спостережено відмінності в їх архітектурному образі. Вони мають неоднакові пропорції, насамперед зумовлені різницею у висоті даху. Стрімкий, динамічний дах бойківської хати у своєму художньому

вираженні відмінний від спокійного статичного даху гуцульської хати. При візуальному сприйнятті важливу роль відіграє покрівельний матеріал. Солом'яний дах бойківської хати в поєднанні з дерев'яним зрубом створює враження легкості, м'якості й витонченості, а силует майже чорного даху, покритого драницею чи гонтом, і темні стіни гуцульської будівлі — більш приземисті і графічно чіткіше окреслені.

Вивчення покрівельних технологій допоможе справі реставрації дахів, а також продовжить життя пам'яток народної архітектури, що експонуються в українських скансенах.

¹Пастирка із с. Рахів (Закарпатська Гуцульщина), де хата покрита соломою «внатрус», а бокові приміщення — колоатою смерековою дошкою. Інший приклад — на садибі із с. Липовиця (івано-франківська Бойківщина): хата, стайня і шопа покриті соломою «китицями», а гребінь будівель завершено накладними дашками зі смерекової драниці. Дах млина із с. Пилипець (Закарпатська Бойківщина) знизу покритий двома рядами колоатої дошки «драницею»,

Хата-пастирка, смт Рахів, Закарпатська обл. (поч. ХХ ст.)

- далі, вгору, — двома рядами снопів «жуп», а ще далі — соломою «внатрус». Слід зауважити, що це єдиний у Музеї експонат, в якому поєднано три техніки покриття (драниця — «в щир», солома — «в жупи» і «внатрус»).
- ² Термін «Бог» зафіксовано в с. Нижня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. від Кохана Степана Васильовича, 1921 р. н., у вересні 2006 р.
- ³ Такою технікою покриті хата і стайня із с. Тереля Закарпатської обл., що експонується в МНАП НАНУ.
- ⁴ Аналог закарпатської «жупи».
- ⁵ Бойківщина. Історико-етнографічні дослідження. — К., 1983. — С. 165.
- ⁶ Термін зафіксовано в с. Тухля Сколівського р-ну Львівської обл. в Дидіва Йосипа Михайловича, 1924 р. н., у вересні 2006 р.
- ⁷ Цей спосіб зафіксовано в с. Лавочне Сколівського р-ну Львівської обл. від Кавняник Марії Василівни, 1919 р. н., у вересні 2006 р.
- ⁸ Так, принаймні, видалося авторові при уважному спостереженні й вивченні за покриттям у 2005 р. хати із с. Розтоки, що експонується в МНАП НАНУ. Покриття даху хати — комбіноване. Причліки та нижні чотири ряди чільного й зачілкового боків даху покриті «жупами», решта даху — «внатрус». Уся солома, що залишилася після в'язання «жуп», увійшла в покриття «внатрус».
- ⁹ Посіжняк (від слова — сажень) визначав довжину дошки на ширину розведених рук. Термін зафіксовано в с. Криве Поле (присілок Крива) від Петріва Василя Юрійовича, 1926 р. н., у липні 2006 р. Слід зазначити, що за Буківцьким перевалом у селах Яворів, Снідавка, Річка і Соколівка цього терміна не зафіксовано.
- ¹⁰ Термін «гарівниця» зафіксовано в с. Криве Поле (присілок Діл) Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Джоголюка Миколи Дмитровича, 1967 р. н., у червні 2005 р. та на присілку Крива від Петріва Василя Юрійовича, 1926 р. н., у липні 2006 р.
- ¹¹ Верговський С. Давнє народне будівництво українського та білоруського Полісся // НТЕ. — 1979. — № 2. — С. 75.
- ¹² Цей варіант зафіксовано в липні 2006 р. на стайні Джоголюка Миколи Дмитровича в с. Криве Поле (присілок Діл) Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.
- ¹³ Термін «колюче» побутує серед майстрів-покривельників майже у всіх селах Гуцульщини.
- ¹⁴ Сополіга М. Народне житло українців Східної Словаччини. — Братіслава, 1983. — С. 117.
- ¹⁵ «Мені було 9 років... Дідо крив хату... І не стало дідови колотих досок, так метра два покрити. У діда були нарізані такі вузенькі доски, то називали давно «тертиця». Ну, потом, каже то-то не буде стояти, бо то різане... То оказалось пізніше, я десь у сорок років чи у підсять дивлюся то-та доска колота загнила, такево, а то-та, що стояла якби десь років п'ять». Записано від Кохана Степана Васильовича, 1921 р. н., у с. Нижня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. у вересні 2006 р.
- ¹⁶ «Щир» — цей термін на Гуцульщині має ще одне значення, так називають кожен ряд покрівлі дошкою. Ряд або «щир».
- ¹⁷ У МНАП НАНУ в експозиції «Карпати» виставлена хата-гражда із с. Верховина Івано-Франківської обл.
- ¹⁸ У МНАП НАНУ експонується хата із с. Великий Кучурів Чернівецької обл.
- ¹⁹ У МНАП НАНУ експонується хата із с. Стеблівка Закарпатської обл.
- ²⁰ Нафтопродукт із високим умістом парафіну.
- ²¹ Зразком такого покриття може слугувати хата із с. Тереля Закарпатської обл., яка експонується в МНАП НАНУ.
- ²² У МНАП НАНУ експонуються хати із сіл Рекіти та Розтоки.
- ²³ У МНАП НАНУ експонується млин із с. Пилипець Закарпатської обл.
- ²⁴ Сополіга М. Народне житло українців Східної Словаччини. — С. 115.
- ²⁵ Це засвідчують ілюстрації, надруковані на с. 117 у книжці М. Сополіги «Народне житло українців Східної Словаччини».
- ²⁶ Таку хату зафіксовано у вересні 2006 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну Львівської обл.
- ²⁷ Данилюк А. Народна архітектура Бойківщини. — Л., 2004. — С. 95.
- ²⁸ Жолтовський П. Деякі особливості народного будівництва Українських Карпат // НТЕ. — 1978. — № 4. — С. 61–68.
- ²⁹ Жолтовський П. О пропорциях в народном зодчестве Украинских Карпат // Советская этнография. — М., 1975. — № 6. — С. 81.
- ³⁰ Стая розміщена в МНАП НАНУ і є єдиним експонатом, в якому збережено автентичний дах.

The article is based on expeditionary materials and archive sources. The author attempts to analyse the independent aspects of traditional building of Transcarpathia oblast. The author focuses on the roof techniques which were common in Hutsulschina and Boykivschina and their influence on formation of the roof of the building.